

The effect of investment opportunities on tax avoidance according to the moderating role of social responsibility disclosure

Shoeyb Rostami¹, Mehdi Zolfaghari², Zohreh Shadfard³

¹Department of Accounting, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran
sh.rostami@qiau.ac.ir

²Department of Accounting, Somesara Branch, Islamic Azad University, Somesara, Iran || mhd.zolfaghari@gmail.com

³M.A. Student of Accounting, Kooshyar Higher Education Institute, Rasht, Iran
tabasom1393116@gmail.com (Corresponding Author)

Received: 2023/04/02 Accepted: 2023/06/08

Abstract

This research was done with the aim of investigating the impact of investment opportunities on tax avoidance with regard to the moderating role of corporate social responsibility disclosure. The independent variable of the research, investment opportunities and tax avoidance, the dependent variable and the corporate social responsibility disclosure variable are also moderators in this research. In terms of the objective, this research is considered as applied research, and in terms of the method of inference, it is included in the descriptive-correlation research group. To collect information, 126 companies were selected as a statistical sample from the Tehran Stock Exchange in the period of 2016 to 2021. Research hypotheses were analyzed using panel data regression method in Eviews10 software. The analysis of hypotheses using the generalized least squares method showed that investment opportunities have a positive and significant relationship with tax avoidance; Therefore, with the increase of investment opportunities, tax avoidance increases. Also, the findings showed that disclosure of corporate social responsibility weakens the relationship between investment opportunities and tax avoidance.

Keywords: Tax avoidance, Investment opportunities, Corporate social responsibility.

تأثیر فرصت‌های سرمایه‌گذاری بر اجتناب مالیاتی با توجه به نقش تعدیل‌گر افشای مسئولیت اجتماعی

شعیب رستمی^۱، مهدی ذوالفقاری^۲، زهره شادفرد^۳

^۱گروه حسابداری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران

sh.rostami@qiau.ac.ir

^۲گروه حسابداری، واحد صومعه‌سرا، دانشگاه آزاد اسلامی، صومعه‌سرا، ایران

mhd.zolfaghari@gmail.com

^۳دانشجوی کارشناسی ارشد حسابداری، مؤسسه آموزش عالی کوشیار، رشت، ایران

tabasom1393116@gmail.com (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۸

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر فرصت‌های سرمایه‌گذاری بر اجتناب مالیاتی با توجه به نقش تعدیل‌گر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به انجام رسید. متغیر مستقل پژوهش، فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب از مالیات متغیر وابسته و متغیر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت نیز در این پژوهش، تعدیل‌گر می‌باشد. این پژوهش از جنبه هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی به شمار می‌رود، از بعد نحوه استنباط، در گروه پژوهش‌های توصیفی-همبستگی قرار می‌گیرد. برای گردآوری اطلاعات، تعداد ۱۲۶ شرکت در دوره سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ به عنوان نمونه آماری از بورس اوراق بهادار تهران انتخاب گردید. فرضیات پژوهش با استفاده از روش رگرسیون پانل دیتا در نرم‌افزار Eviews10 تجزیه و تحلیل گردید. تجزیه و تحلیل فرضیه‌ها با استفاده از روش حداقل مربعات تعمیم یافته برآوردی نشان داد که فرصت‌های سرمایه‌گذاری، رابطه مثبت و معنی‌داری با اجتناب مالیاتی دارد؛ لذا با افزایش فرصت‌های سرمایه‌گذاری، اجتناب مالیاتی افزایش می‌یابد. همچنین یافته‌ها نشان داد افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، رابطه بین فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب مالیاتی را تضعیف می‌کند.

واژگان کلیدی: اجتناب مالیاتی، فرصت‌های سرمایه‌گذاری، مسئولیت اجتماعی شرکت.

۱. مقدمه

مالیات هزینه‌ای است که بر تمام واحدهای انتفاعی که درآمدزایی می‌کنند، از جانب دولت تحمیل می‌شود. چنانچه شرکت‌ها و اشخاص حقوقی به عنوان واحدهایی تلقی شوند که در راستای کسب سود و انتفاع، فعالیت می‌کنند، می‌توان انتظار داشت که اجتناب مالیاتی را در پیش گیرند. منظور از اجتناب مالیاتی، تلاش در جهت کاهش مالیات‌های پرداختنی است. در واقع اجتناب از پرداخت مالیات، استفاده از خلأهای قانونی در قوانین مالیاتی در جهت کاهش مالیات است که باعث کاهش درآمد دولت می‌شود (سپاسی و همکاران، ۱۳۹۵). اجتناب از مالیات اغلب به عنوان کاهش مالیات تعریف می‌شود. این تعریف به صورت مفهومی از تعریف دایرنگ و همکاران (۲۰۰۸) پیروی می‌کند و همه‌ی معاملاتی که روی بدهی مالیاتی شرکت‌ها تأثیر می‌گذارد را منعکس می‌کند. تعریف فوق بین فعالیت‌های واقعی که مالیات مطلوب و هدف هستند، فعالیت‌های اجتناب که به طور خاص برای کاهش مالیات در نظر گرفته شده‌اند و مزایای مالیاتی مورد نظر از فعالیت‌های دارای اعمال نفوذ، تمایزی قائل نمی‌شود. اگر اجتناب از مالیات نشان‌دهنده‌ی یک زنجیره از استراتژی‌های برنامه‌ریزی مالیاتی که در آن چیزی شبیه سرمایه‌گذاری در اوراق قرضه که در انتها قرار دارند (مالیات پایین‌تر)، باشد پس واژه‌هایی از قبیل عدم رعایت فرار مالیاتی، پرخاشگری مالیاتی و پناه مالیاتی بیشتر از سایر اصطلاحات به انتهای زنجیره نزدیک‌تر خواهند بود. صرفه جویی از طریق اجتناب مالیاتی می‌تواند از طریق سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار دولتی انجام گیرد (هانلون و هیتزمن، ۲۰۱۰).

با رشد و توسعه صنایع و واحدهای تجاری مختلف، و پیچیده شدن ارتباط شرکت‌های موجود در جامعه با یکدیگر و همچنین با دولت و افراد حاضر در جامعه شرایطی به وجود آمده که شرکت‌ها می‌بایست به همه ذی‌نفعان خود از جمله دولت و آحاد مردم پاسخ‌گو باشند. کویم و جونز (۱۹۹۵) معتقدند که شرکت‌ها باید به صورت اخلاقی عمل کنند و منافع تمام ذی‌نفعان را در نظر بگیرند. بنابراین سازمان‌ها باید به کارهایی دست بزنند که مورد قبول جامعه و منطبق با ارزش‌های آن باشد. سازمان‌ها برای آنکه بتوانند جایگاه خود را در جامعه حفظ نموده یا بهبود بخشند، لازم است به مسئولیت اجتماعی توجه لازم را داشته باشند. اگر سازمان خواهان حیاتی بلند مدت باشد، باید اهداف سودآوری و ثروت‌زایی خود را از طریق شیوه‌هایی دنبال کند که برای جامعه قابل قبول باشد (سپاسی و همکاران، ۱۳۹۵). بر اساس مطالب ذکر شده در این بخش از پژوهش به بررسی کلیات تأثیر فرصت‌های سرمایه‌گذاری بر اجتناب مالیاتی با توجه به نقش تعدیل‌گر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها پرداخته می‌شود.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های پیش روی کشورهای توسعه نیافته یا در حال توسعه، عدم توانایی در توسعه زیرساخت‌های اصلی و مهم به ویژه مالی است. از سوی دیگر نقش تأیید مالیات در توسعه و اقتصاد کشور

بر همگان واضح است (صالحی و همکاران، ۱۳۹۵). فعالیت‌های اجتناب از پرداخت مالیات به طور متداول به ابزارهای صرفه‌جویی مالیات که منابع را از دولت به سهامداران انتقال می‌دهد، گفته می‌شود (دسای و دهارماپالا، ۲۰۰۹ به نقل از خواجوی و همکاران، ۱۳۹۵). پاسترناک و ریکو (۲۰۰۸) اجتناب از پرداخت مالیات را استفاده قانونی از نظام مالیاتی برای منافع شخصی، به منظور کاهش مقدار مالیات قابل پرداخت به وسیله ابزارهایی که در خود قانون است، تعریف کرده‌اند. صرفه‌جویی هزینه ناشی از فعالیت‌های اجتناب از پرداخت مالیات می‌تواند مبلغی ارزشمند برای ضعف مالی شرکت باشد، چرا که تأمین مالی از طریق بدهی، منجر به افزایش تعهدات آتی شرکت می‌شود (خواجوی و همکاران، ۱۳۹۵). گراهام (۲۰۰۶)، معتقد است که اجتناب مالیاتی، منافع نهایی سپر مالیاتی بهره را کاهش می‌دهد و ممکن است بر روی تصمیمات مربوط به ساختار سرمایه تأثیرگذار باشد. از سوی دیگر، اگر اجتناب مالیاتی توسط مقامات مالیاتی تشخیص داده شود در این صورت، شرکت مجبور به پرداخت‌های اضافی و جریمه می‌شود که باعث کاهش جریان-های نقدی ورودی و کاهش ثروت سهامداران می‌شود (صالحی و همکاران، ۱۳۹۵). رگو (۲۰۰۳)، اجتناب از پرداخت مالیات را به عنوان استفاده از روش‌های برنامه‌ریزی مالیاتی که به طور قانونی، پرداخت مالیات بر درآمد شرکت‌ها را کاهش می‌دهد، تعریف کرده‌است. اجتناب از پرداخت مالیات به طور کلی کاهش آشکار مالیات تعریف شده ست (خدای‌پور و امینی‌نیا، ۱۳۹۲).

بسیاری از پژوهش‌ها در پاسخ به این سؤال انجام شده که چرا بعضی از شرکت‌ها بیش از بقیه از پرداخت مالیات اجتناب می‌کنند؟

به طور کلی دو دیدگاه پیرامون پژوهش‌های تجربی در مورد فعالیت‌های اجتناب از پرداخت مالیات وجود دارد: دیدگاه نخست این است که مدیران با هدف کاهش تعهدات مالی شرکت و صرفه‌جویی وجه نقد، فعالیت‌های اجتناب از پرداخت مالیات را انجام می‌دهند. بنابراین، از منظر سرمایه‌گذاران، اجتناب از پرداخت مالیات افزایش‌دهنده ارزش شرکت است و مدیران برای به کار بستن چنین فعالیت‌هایی باید تشویق شده و پاداش بگیرند. دیدگاه دوم نیز به نظر می‌رسد در مورد شرکت‌هایی با جدایی مالکیت مطرح باشد؛ زیرا افراد حقیقی به خاطر وجود احتمال کشف، جریمه شدن، ریسک‌گریزی و یا انگیزه‌های درونی مثل وظیفه اجتماعی، کمتر درگیر فرار و اجتناب مالیاتی می‌شوند (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵).

فیرمانسیاه و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان ارتباطات سیاسی، مجموعه فرصت‌های سرمایه‌گذاری، اجتناب از مالیات: آیا افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در اندونزی نقشی دارد؟ به بررسی شواهد تجربی از تأثیر ارتباطات سیاسی و مجموعه فرصت‌های سرمایه‌گذاری بر اجتناب مالیاتی پرداختند. علاوه بر این، از مسئولیت اجتماعی شرکتی در این پژوهش به عنوان متغیر تعدیل‌کننده استفاده شد. این مطالعه ۴۲ شرکت تولیدی فهرست شده در بورس اوراق بهادار اندونزی را از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹ تجزیه و تحلیل کرد که از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند برای تولید ۲۵۲ مشاهدات انتخاب شدند. در این پژوهش از روش

کمی با مدل‌های رگرسیون استفاده شد. نتایج نشان داد که ارتباطات سیاسی و مجموعه فرصت‌های سرمایه‌گذاری به طور مثبت بر اجتناب مالیاتی تأثیر می‌گذارد. در همین حال، افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها می‌تواند تأثیر مثبت ارتباطات سیاسی و مجموعه فرصت‌های سرمایه‌گذاری را بر اجتناب مالیاتی تضعیف کند. این مطالعه نشان می‌دهد که سازمان مالیات اندونزی باید مسائل پایداری را در اصلاح سیاست‌های مالیاتی موجود لحاظ کند.

بنکریم و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان اجتناب از مالیات شرکتی، عدم اطمینان سیاست اقتصادی و وجه نقد مزاد: شواهد بین‌المللی، به بررسی ارتباط بین اجتناب مالیاتی شرکتی، عدم اطمینان سیاست اقتصادی و وجه نقد مزاد پرداختند. بر اساس یک نمونه بین‌المللی از ۴۱۵۳۵ مشاهدات سالانه شرکت از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۸، نتایج نشان می‌دهد که بین اجتناب مالیاتی و وجه نقد مزاد رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. این مطالعه همچنین نقش عدم اطمینان سیاست اقتصادی را بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که عدم اطمینان اقتصادی در رابطه بین اجتناب مالیاتی و وجه نقد مزاد نقش تعدیل‌کننده‌ای دارد.

ساری و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی به بررسی نقش اجتناب مالیاتی در افزایش ریسک شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. نتایج آزمون فرضیه‌ها نشان می‌دهد که بین اجتناب مالیاتی و نوسان نرخ مالیات رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد و رابطه بین اجتناب مالیاتی و نوسان آتی بازده سهام معنادار نیست. آنان استدلال کردند که اجتناب مالیاتی، ریسک مالیاتی را به همراه دارد اما به دلیل تخصصی نبودن بازار سرمایه ایران، نمی‌توان آن را در نوسان بازده سهام موثر دانست.

قادرزاده و علوی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان اجتناب مالیاتی: مسئولیت اجتماعی و نقش تعدیل‌گر مالکیت خانوادگی، به بررسی تأثیر مسئولیت اجتماعی و مالکیت خانوادگی بر اجتناب مالیاتی با توجه به چارچوب نظریه نمایندگی و نظریه ذی‌نفعان پرداختند. به‌منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش، ۷۵ شرکت پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ مورد بررسی قرار گرفت. جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش از رگرسیون چند متغیره با الگوی داده‌های ترکیبی استفاده شد. همسو با نظریه ذی‌نفعان نتایج نشان می‌دهد مسئولیت اجتماعی شرکتی با اجتناب مالیاتی رابطه منفی و معناداری دارد. همچنین مالکیت خانوادگی رابطه بین مسئولیت اجتماعی و اجتناب مالیاتی را تعدیل نمی‌کند.

بر اساس مبانی نظری مطرح شده، فرضیه‌های پژوهش به شکل زیر می‌باشند:

فرضیه ۱) فرصت‌های سرمایه‌گذاری، رابطه مثبت و معنی‌داری با اجتناب مالیاتی دارد.

فرضیه ۲) افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، رابطه بین فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب مالیاتی را به طور معنی‌داری تضعیف می‌کند.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه گردآوری اطلاعات پژوهش توصیفی از نوع همبستگی است. مهمترین روش‌های گردآوری اطلاعات در این پژوهش استفاده از روش مطالعات نظری و کتابخانه‌ای که عمدتاً برای مطالعه ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش و همچنین مطالعات و دیدگاه‌هایی که راجع به موضوع مورد پژوهش و نیز ایجاد چارچوبی مناسب جهت بررسی موضوع مورد استفاده می‌شود. بنابراین با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای شامل کتب، مجلات، ماهنامه‌ها، فصلنامه‌ها، انتشارات مراکز پژوهشی، سازمان‌ها، نهادهای آموزشی و اجرایی، پایان‌نامه‌های تحصیلی و رساله‌های پژوهش مرتبط، جستجو در پایگاه‌های الکترونیکی اطلاعات از قبیل اینترنت، رزنت و غیره، بخش تئوریک و ادبیات موضوع، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. همچنین برای تحلیل و آزمون نظریه‌ها و فرضیه‌های پژوهش، که در روش ترکیبی از منابع مختلف گردآوری شده است، روش همبستگی برای این منظور انتخاب گردید. علت انتخاب روش مزبور آن است که به علت تعدد متغیرهای بازیگر در مورد موضوع پژوهش تنها روش پژوهش همبستگی است که به محقق اجازه می‌دهد تا متغیرهای زیادی را اندازه‌گیری کند و همزمان همبستگی آن‌ها را محاسبه و در نهایت یک مدل با استفاده از آن‌ها استخراج نماید. جامعه پژوهش کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بین سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ می‌باشد. به منظور انجام پژوهش، در هر سال از سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰، اطلاعات شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار، که دارای ویژگی‌های زیر می‌باشند جمع‌آوری گردید:

۱. برای رعایت قابلیت مقایسه‌پذیری آنها، سال مالی شرکت‌ها منتهی به پایان اسفندماه هر سال باشد.
  ۲. طی قلمرو زمانی پژوهش، هیچ‌گونه توقف فعالیت نداشته و دوره مالی خود را تغییر نداده باشند.
  ۳. کلیه اطلاعات مورد نیاز از شرکت‌ها برای پژوهش در دسترس باشد.
  ۴. جزء بانک‌ها و مؤسسات مالی (شرکت‌های سرمایه‌گذاری، واسطه‌گران مالی، شرکت‌های هلدینگ، لیزینگ‌ها و بیمه) نباشند.
  ۵. شرکت‌ها قبل از ۱۳۹۵ در بورس پذیرفته شده باشند.
- با توجه به ویژگی‌های بیان شده و با استفاده از روش حذف سیستماتیک تعداد ۱۲۶ شرکت به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب خواهند شد.

۱,۳. مدل‌ها و متغیرهای پژوهش

در پژوهش حاضر به منظور حصول اهداف پژوهش و آزمون فرضیه‌ها از مدل رگرسیونی زیر استفاده می‌شود:

مدل اول

$$DTAX_{it} = \beta_0 + \beta_1 IOS_{it} + \beta_2 SIZE_{it} + \beta_3 LEV_{it} + \beta_4 PROF_{it} + \varepsilon_{it}$$

مدل دوم

$$DTAX_{it} = \beta_0 + \beta_1 IOS_{it} + \beta_2 CSR_{it} + \beta_3 IOS_{it} \times CSR_{it} + \beta_4 SIZE_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 PROF_{it} + \varepsilon_{it}$$

که در این مدل‌ها:

$DTAX_{it}$: اجتناب از مالیات شرکت i در زمان t

IOS_{it} : فرصت‌های سرمایه‌گذاری شرکت i در سال t

CSR_{it} : افشای مسئولیت اجتماعی شرکت i در سال t

$SIZE_{it}$: اندازه شرکت i در سال t

LEV_{it} : اهرم مالی شرکت i در سال t

$PROF_{it}$: بازده دارایی‌های شرکت i در سال t

متغیر وابسته

اجتناب از مالیات: در این پژوهش، به منظور شناسایی شرکت‌های درگیر در سطوح متفاوت اجتناب مالیاتی، از معیار نقدی نرخ مؤثر مالیاتی استفاده می‌کنیم. معیار نرخ مؤثر مالیاتی نقدی $ETR_{i,t}$ به عنوان معیاری برای اندازه‌گیری اجتناب مالیاتی شرکت‌ها در نظر گرفته شده است که برابر است با کل هزینه مالیات شرکت تقسیم بر سود قبل از مالیات شرکت؛ که از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$DTAX_{i,t} = TTE_{i,t} / PTE_{i,t}$$

که در آن:

$DTAX_{i,t}$ = نرخ مؤثر مالیاتی شرکت i در سال t

$TTE_{i,t}$ = کل هزینه مالیات شرکت i در سال t

$PTE_{i,t}$ = سود قبل از مالیات شرکت i در سال t

هر چه نرخ مؤثر مالیاتی شرکت کمتر باشد، میزان اجتناب مالیاتی آن شرکت بیشتر است (صفری‌گرایی و پودینه، ۱۳۹۵).

متغیر مستقل

فرصت‌های سرمایه‌گذاری: از نسبت ارزش بازار سهام شرکت به ارزش دفتری سهام شرکت به دست می‌آید (گرکز و رضایی، ۱۳۹۲).

متغیر تعدیل‌گر

افشای مسئولیت اجتماعی شرکت: افشای مسئولیت‌پذیری اجتماعی در این پژوهش دارای چهار بُعد می‌باشد که هر بُعد آن دارای نقاط قوت و ضعف مخصوص به خود است. با تفاضل نقاط قوت از نقاط ضعف مربوطه نمره آن بُعد بدست می‌آید. در نهایت با جمع تمام ابعاد فوق یک نمره کلی برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی بدست خواهد آمد. لازم به ذکر است که در صورت وجود هر نقطه ضعف یا نقطه قوت مربوطه، عدد یک و در صورت نبود آنها عدد صفر در نظر گرفته خواهد شد (حاجیها و سرفراز، ۱۳۹۳).

جدول ۱. چک لیست افشای مسئولیت اجتماعی شرکت (CSR/CSRD)

ردیف	گویه	آری (۱)	خیر (۰)
EMPD. میزان افشای اطلاعات مربوط به روابط کارکنان			
۱	آموزش کارکنان		
۲	ایمنی و بهداشت کارکنان (ایزو ۱۸۰۰۰)		
۳	مزایا و خدمات اجتماعی برای کارکنان (برنامه‌های سفر، ورزش، مددکاری اجتماعی و غیره)		
COMD. میزان افشای اطلاعات مربوط به مشارکت اجتماعی			
۱	برنامه خیریه و عام المنفعه		
۲	برنامه بورس تحصیلی		
۳	حمایت مالی از فعالیت ورزشی		
PROD. میزان افشای اطلاعات مربوط به تولید			
۱	کیفیت و ایمنی محصول (ایزو ۹۰۰۰)		
۲	توسعه محصول		
۳	خدمات پس از فروش		
ENVD. میزان افشای اطلاعات مربوط به محیط زیست			
۱	کنترل آلودگی هوا و جمع‌آوری و تصفیه پساب‌های صنعتی		
۲	کمک به توسعه فضای سبز		
۳	استقرار ایزو ۱۴۰۰۰		

در صورتی که شرکت هر کدام از شاخص‌های فوق را در گزارشات مالی و گزارشات سالیانه به مجمع عمومی افشا نموده باشد عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر در نظر گرفته می‌شود. در نهایت میانگین ۱۲ شاخص مزبور در هر سال و برای هر شرکت محاسبه شده و به عنوان امتیاز مسئولیت اجتماعی شرکت در نظر گرفته می‌شود (حاجیها و سرفراز، ۱۳۹۳).

متغیرهای کنترلی

- اندازه شرکت: بر حسب لگاریتم طبیعی ارزش دارایی شرکت در پایان سال مالی محاسبه می‌شود (فیرمانسیاه و همکاران، ۲۰۲۲).
- بازده دارایی‌ها: با استفاده از نسبت سود قبل از بهره و مالیات به جمع دارایی‌ها محاسبه می‌شود (فیرمانسیاه و همکاران، ۲۰۲۲).
- اهرم مالی: با استفاده از نسبت کل بدهی‌ها به کل دارایی‌ها محاسبه می‌شود (فیرمانسیاه و همکاران، ۲۰۲۲).

۴. یافته‌های پژوهش

۴.۱. آمار توصیفی

جدول ۲. آمار توصیفی

متغیر	میانگین	میانه	بیشینه	کمینه	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
DTAX	۰,۱۱۲	۰,۱۱۱	۰,۹۱۳	-۰,۲۳۶	۰,۱۰۷	۲,۰۷۷	۱۴,۳۹۶
IOS	۶,۵۱۳	۳,۷۹۲	۱۵۳,۵۱۶	۴۹,۷۰۳	۱۰,۲۶۱	۵,۹۹۵	۷۱,۷۸۷
CSRD	۰,۶۰۰	۰,۵۸۳	۰,۹۱۶	۰,۲۵۰	۰,۱۳۸	۰,۰۷۳	۲,۵۴۶
SIZE	۱۵,۱۰۳	۱۴,۸۵۶	۲۱,۳۲۷	۱۱,۳۶۱	۱,۵۷۳	۰,۸۴۱	۴,۴۱۷
LEV	۰,۵۳۰	۰,۵۲۸	۱,۸۲۴	۰,۰۳۱	۰,۲۱۰	۰,۳۹۹	۴,۷۱۸
PROF	۰,۱۸۵	۰,۱۵۶	۰,۶۷۳	-۰,۵۸۱	۰,۱۷۷	۰,۲۶۳	۳,۱۹۲
مشاهدات	۷۵۶	۷۵۶	۷۵۶	۷۵۶	۷۵۶	۷۵۶	۷۵۶

همان‌گونه که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، بیشترین میانگین مربوط به متغیر اندازه شرکت و کمترین میانگین مربوط به متغیر اجتناب مالیاتی است. همچنین مثبت بودن ضرایب کشیدگی حکایت از این مطلب دارد که توزیع متغیرها از توزیع نرمال بلندتر بوده و داده‌ها حول میانگین متمرکزتر شده‌اند.

۲.۴. آزمون مانایی

جدول ۳. آزمون مانایی

PP - Fisher Chi-square		ADF - Fisher Chi-square		Im, Pesaran and Shin W-stat		Levin, Lin & Chu		متغیر
احتمال	آماره	احتمال	آماره	احتمال	آماره	احتمال	آماره	
۰,۰۰۰	۴۰۸,۲۸۲	۰,۰۰۰	۳۳۷,۴۶۱	۰,۰۰۰	-۵,۶۰۵	۰,۰۰۰	-۵۱,۹۲۲	DTAX
۰,۰۰۰	۴۰۰,۱۱۲	۰,۰۰۰	۴۰۳,۷۹۶	۰,۰۰۰	-۵,۷۷۹	۰,۰۰۰	-۱۱,۰۳۹	IOS
۰,۰۰۰	۴۰۵,۵۶۰	۰,۰۰۰	۴۳۹,۰۷۱	۰,۰۰۰	-۴,۴۶۰	۰,۰۰۰	-۱۱,۲۸۸	LEV
۰,۰۰۰	۵۲۶,۰۲۳	۰,۰۰۰	۴۶۹,۱۴۶	۰,۰۰۰	-۴,۵۴۹	۰,۰۰۰	-۱۱,۶۳۰	PROF

با توجه به نتایج جدول ۳ سطح معناداری آزمون‌های لوین، لین و چو، آزمون ایم، پسران و شین، آزمون ریشه واحد فیشر-دیکی فولر تعمیم‌یافته و آزمون ریشه واحد فیشر-فیلیپس بر کلیه متغیرها کوچک‌تر از ۰,۰۵ است لذا همه متغیرهای پژوهش مانا هستند.

۳.۴. آزمون F لیمر

جدول ۴. آزمون F لیمر

مدل	آماره	Statistic	Prob
اول	Period F	۰,۷۸۰	۰,۲۰۱
دوم	Period F	۰,۹۰۸	۰,۱۲۴

بر اساس جدول ۴ و با توجه به اینکه احتمال (Prob) به‌دست‌آمده از آزمون F لیمر بزرگ‌تر از ۰,۰۵ است، لذا به منظور برآورد هر دو مدل از روش تلفیقی استفاده می‌شود.

۴,۴. آزمون فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اول

جدول ۵. آزمون فرضیه اول پژوهش

DTAX _{it} = β ₀ + β ₁ IOS _{it} + β ₂ SIZE _{it} + β ₃ LEV _{it} + β ₄ PROF _{it} + ε _{it}				
متغیر	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob
IOS	۰,۰۰۰۲	۰,۰۰۰۱	۲,۸۲۳	۰,۰۰۴
SIZE	-۰,۰۱۱	۰,۰۰۱	۱۰,۷۴۹	۰,۰۰۰
LEV	۰,۰۷۸	۰,۰۱۴	۵,۴۲۷	۰,۰۰۰
PROF	۰,۱۲۴	۰,۰۱۶	۷,۳۸۴	۰,۰۰۰
عرض از مبدأ (C)	۰,۳۳۰	۰,۰۱۹	۱۱,۶۴۲	۰,۰۰۰
ضریب تعیین = ۰,۶۸۱		ضریب تعیین تعدیل شده = ۰,۶۷۷		
آماره دوربین واتسون = ۱,۹۱۱	آماره آزمون F = ۴۱,۶۷۵	احتمال آزمون F = ۰,۰۰۰		

بر اساس نتایج حاصل در جدول ۵، P-value محاسبه شده جهت آزمون F برابر با ۰,۰۰۰ و کوچک‌تر از ۰,۰۵ است و از آنجائی که آماره F اعتبار کلی مدل را نشان می‌دهد در نتیجه می‌توان گفت این مدل با احتمال ۹۵٪ معنادار بوده و از اعتبار بالایی برخوردار است. همچنین ضریب تعیین تعدیل شده این مدل برابر ۰,۶۷۷ است. این عدد نشان می‌دهد که حدود ۶۷ درصد تغییرات متغیر وابسته، توسط متغیرهای توضیحی مدل قابل تبیین است و از آنجائی که آماره دوربین- واتسون مدل برابر با ۱,۹۱۱ است و این مقدار بین ۱/۵ تا ۲/۵ قرار دارد، می‌توان گفت که در مدل خودهمبستگی وجود ندارد.

همچنین نتایج حاصله نشان می‌دهد که معناداری (Prob) محاسبه شده برای متغیر فرصت‌های سرمایه‌گذاری شرکت برابر با ۰,۰۰۴ کوچک‌تر از ۰,۰۵ و ضریب متغیر (۰,۰۰۰۲) مثبت می‌باشد. در نتیجه می‌توان اظهار داشت که فرصت‌های سرمایه‌گذاری تأثیر مثبت و معنی‌داری بر اجتناب مالیاتی شرکت دارد.

بر این اساس، فرضیه اول پژوهش در سطح اطمینان ۹۵٪ مبنی بر اینکه فرصت‌های سرمایه‌گذاری، رابطه مثبت و معنی‌داری با اجتناب مالیاتی دارد، پذیرفته می‌شود.

فرضیه دوم

جدول ۶. آزمون فرضیه دوم پژوهش

$DTAX_{it} = \beta_0 + \beta_1 IOS_{it} + \beta_2 CSR_{it} + \beta_3 IOS_{it} \times CSR_{it} + \beta_4 SIZE_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_6 PROF_{it} + \epsilon_{it}$				
متغیر	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob
IOS	۰,۰۳۳	۰,۰۰۱	۲,۱۹۵	۰,۰۲۸
CSR	۰,۰۸۸	۰,۰۲۲	۳,۸۷۴	۰,۰۰۰۱
IOS×CSR	-۰,۰۰۴	۰,۰۰۲	-۲,۲۹۶	۰,۰۲۱
SIZE	-۰,۰۱۳	۰,۰۰۱	-۱۰,۹۲۷	۰,۰۰۰
LEV	۰,۰۷۷	۰,۰۱۴	۵,۳۴۶	۰,۰۰۰
PROF	۰,۱۲۰	۰,۰۱۷	۶,۹۶۱	۰,۰۰۰
عرض از مبدأ (C)	۰,۲۰۱	۰,۰۲۲	۸,۹۹۷	۰,۰۰۰
ضریب تعیین = ۰,۶۸۹		ضریب تعیین تعدیل‌شده = ۰,۶۸۲		
آماره دوربین واتسون = ۱,۹۹۴	آماره آزمون F = ۲۹,۱۵۶		احتمال آزمون F = ۰,۰۰۰	

بر اساس نتایج حاصل در جدول ۶ P-value محاسبه شده جهت آزمون F برابر با ۰,۰۰۰ و کوچک‌تر از ۰,۰۵ است و از آنجائی که آماره F اعتبار کلی مدل را نشان می‌دهد در نتیجه می‌توان گفت این مدل با احتمال ۹۵٪ معنادار بوده و از اعتبار بالایی برخوردار است. همچنین ضریب تعیین تعدیل‌شده این مدل

برابر ۰,۹۸۲ است. این عدد نشان می‌دهد که حدود ۶۸ درصد تغییرات متغیر وابسته، توسط متغیرهای توضیحی مدل قابل تبیین است و از آنجائی که آماره دوربین- واتسون مدل برابر با ۱,۹۹۴ است و این مقدار بین ۱/۵ تا ۲/۵ قرار دارد، می‌توان گفت که در مدل خودهمبستگی وجود ندارد. همچنین نتایج حاصله نشان می‌دهد که معناداری (Prob) محاسبه شده برای $IOS \times CSR$ برابر با ۰,۰۲۱ کوچکتر از ۰,۰۵ و ضریب متغیر (-۰,۰۰۴) منفی می‌باشد. در نتیجه می‌توان اظهار داشت که افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، تاثیر منفی و معناداری بر رابطه بین فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب مالیاتی شرکت دارد. بر این اساس، فرضیه دوم پژوهش در سطح اطمینان ۹۵٪ مبنی بر اینکه افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، رابطه بین فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب مالیاتی را به طور معناداری تضعیف می‌کند، پذیرفته می‌شود.

۵. نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی تأثیر فرصت‌های سرمایه‌گذاری بر اجتناب مالیاتی با توجه به نقش تعدیل‌گر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در میان شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران انجام شد. دوره زمان پژوهش یک دوره شش ساله بین سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ بود. تحلیل دو فرضیه پژوهش با استفاده از اطلاعات ۱۲۶ شرکت نمونه حاضر در بورس اوراق بهادار تهران انجام شد. در نهایت تحلیل اطلاعات پذیرش دو فرضیه اصلی را نشان داد.

نتایج تحلیل فرضیه اول نشان داد که معناداری محاسبه شده برای متغیر فرصت‌های سرمایه‌گذاری شرکت کوچکتر از ۰,۰۵ و ضریب متغیر مثبت می‌باشد. در نتیجه می‌توان اظهار داشت که فرصت‌های سرمایه‌گذاری تأثیر مثبت و معناداری بر اجتناب مالیاتی شرکت دارد. بر این اساس، فرضیه اول پژوهش در سطح اطمینان ۹۵٪ مبنی بر اینکه فرصت‌های سرمایه‌گذاری، رابطه مثبت و معنی‌داری با اجتناب مالیاتی دارد، پذیرفته می‌شود. لذا با افزایش فرصت‌های سرمایه‌گذاری، اجتناب مالیاتی شرکت افزایش می‌یابد. فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بسیاری از کشورها، شامل ایران، شرایط مالی و مالیاتی خاص خود را دارند. برای جذب سرمایه‌گذاران، اغلب کشورها تخفیفات مالیاتی و سایر امتیازات را به آنها ارائه می‌دهند. این امتیازات معمولاً شامل کاهش مالیات بر سود، کاهش مالیات بر درآمد، کاهش مالیات بر مالکیت و سایر امتیازات مالیاتی دیگر هستند. بنابراین، شرکت‌ها با استفاده از فرصت‌های سرمایه‌گذاری و امتیازات مالیاتی، سعی در کاهش هزینه‌های خود دارند و به دنبال افزایش سود خود هستند. این افزایش سود ممکن است منجر به کاهش مالیات پرداختی شرکت شود. به عبارت دیگر، شرکت‌ها با استفاده از فرصت‌های سرمایه‌گذاری، می‌توانند اجتناب مالیاتی کنند و این امر ممکن است منجر به کاهش درآمد دولت شود. نتایج حاصل از آزمون فرضیه اول، موافق با یافته‌های فیرومانسیاه و همکاران (۲۰۲۲) است.

نتایج تحلیل فرضیه دوم نشان داد که معناداری محاسبه‌شده برای $IOS \times CSRD$ کوچکتر از ۰,۰۵ و ضریب متغیر منفی می‌باشد. در نتیجه می‌توان اظهار داشت که افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، تاثیر منفی و معناداری بر رابطه بین فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب مالیاتی شرکت دارد. بر این اساس، فرضیه دوم پژوهش در سطح اطمینان ۹۵٪ مبنی بر اینکه افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، رابطه بین فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب مالیاتی را به طور معناداری تضعیف می‌کند، پذیرفته می‌شود. افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها باعث افزایش شفافیت و اعتماد عمومی به شرکت می‌شود. این باعث می‌شود که سرمایه‌گذاران بهتر بتوانند ارزش شرکت را برآورد کنند و در نتیجه، فرصت‌های سرمایه‌گذاری مناسب‌تری پیدا کنند. همچنین، با افزایش شفافیت، احتمال اجتناب مالیاتی شرکت‌ها کاهش می‌یابد، زیرا دولت و سایر نهادهای نظارتی به راحتی می‌توانند فعالیت‌های شرکت‌ها را پیگیری کنند و در صورت نقض قوانین، مجازات آن‌ها را تعیین کنند. به علاوه، با افزایش فعالیت‌های اجتماعی و بهبود روابط با دولت، شرکت‌ها کمتر به اجتناب مالیاتی روی می‌آورند و به دولت کمک می‌کنند تا درآمد خود را افزایش دهد. بنابراین، افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها باعث تضعیف رابطه بین فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب مالیاتی می‌شود. نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم، موافق با یافته‌های فیرومانسیاه و همکاران (۲۰۲۲) است. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، به مدیران و اعضای هیأت مدیره شرکت‌ها پیشنهاد می‌شود با اتخاذ تصمیماتی که سبب همراستایی منافع آن‌ها با گروه‌های ذینفع از جمله سهامداران و اداره‌کنندگان می‌شوند، به شکل منصفانه اقدام به گزارشگری سود نموده و با پرهیز از سوء استفاده ناشی از فرصت‌های سرمایه‌گذاری، عادلانه نسبت به پرداخت مالیات اقدام نمایند.

پیشنهاد کاربردی برای تقویت رابطه مثبت بین فرصت‌های سرمایه‌گذاری و اجتناب مالیاتی شرکت، افزایش شفافیت و افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها است. شرکت‌ها می‌توانند با افشای اطلاعات مربوط به فعالیت‌های اجتماعی و محیط زیستی خود، اعتماد عمومی را به دست آورده و به دنبال آن، فرصت‌های سرمایه‌گذاری مناسب‌تری را پیدا کنند.

منابع

- حاجیها، زهره؛ سرفراز، بهمن. (۱۳۹۳). بررسی رابطه بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها و هزینه حقوق صاحبان سهام در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. پژوهش‌های تجربی حسابداری، ۴(۴)، ۱۰۵-۱۲۳.
- خدای پور، احمد؛ امینی نیا، میثم. (۱۳۹۲). بررسی اجتناب از پرداخت مالیات و هزینه بدهی و تأثیر مالکیت نهادی بر این رابطه. پژوهشنامه مالیات، شماره نوزدهم، ۱۳۵-۱۵۵.

- خواجوی، شکراله؛ کیامهر، محمد. (۱۳۹۵). مدل سازی اجتناب مالیاتی با استفاده از اطلاعات حسابداری: شواهد از بورس اوراق بهادار تهران. مجله دانش حسابداری، ۷(۲۵)، ۷۹-۱۰۰.
- خواجوی، شکراله؛ ممتازیان، علیرضا؛ دهقانی سعدی، علی اصغر. (۱۳۹۵). بررسی اثرگذاری قابلیت‌های مدیران بر اجتناب از پرداخت مالیات. مجله علمی-پژوهشی دانش حسابداری مالی، ۳(۳)، ۲۳-۴۵.
- سپاسی، سحر؛ پارساپور، محمدرضا؛ رضایت، محیا. (۱۳۹۵). طراحی مدل تأثیر بعد اقتصادی مسئولیت اجتماعی بر اجتناب مالیاتی با استفاده از رویکرد معادلات ساختاری. پژوهشنامه مالیات، ۳۵، ۱۵۷-۱۷۸.
- صالحی، مهدی؛ زمانی مقدم، سمانه؛ لطفی، افسانه. (۱۳۹۵). ارتباط بین سبک‌های تفکر در مدیران مالی و اجتناب از پرداخت مالیات شرکت‌ها. پژوهشنامه مالیات، شماره ۳۰، ۱۷۱-۱۸۷.
- عباس زاده، محمدرضا؛ فدائی، مرتضی؛ مفتونیان، محسن؛ بابایی کلاریجانی، مانده. (۱۳۹۵). بررسی ارتباط شفافیت مالی و اجتناب مالیاتی با توجه به مالکیت نهادی شرکت‌ها (مطالعه موردی شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران). فصلنامه اقتصاد مالی، ۱۰(۳۵)، ۴۵-۷۴.
- قادرزاده، کریم؛ علوی، سید مصطفی. (۱۴۰۰). اجتناب مالیاتی: مسئولیت اجتماعی و نقش تعدیل‌گر مالکیت خانوادگی. مجله دانش حسابداری، ۱۲(۳)، ۱۱۱-۱۲۸.
- گرکز، منصور؛ رضائی، نواب. (۱۳۹۲). اثر تغییرات سرمایه در گردش بر فرصت‌های سرمایه‌گذاری. نشریه مدیریت دارایی و تامین مالی، ۱(۳)، ۹۹-۱۱۸.
- Benkraiem, R., Gaaya, S., & Lakhali, F. (2022). Corporate tax avoidance, economic policy uncertainty, and the value of excess cash: International evidence. *Economic Modelling*, 108, 1-14.
- Desai, M., & Dharmapala, D. (2009). Corporate Tax Avoidance and Firm Value. *Review of Economics and Statistics*, 91(3), 537-546.
- Dyreng, S., Hanlon, M. & Maydew, E. (2008). Long-run corporate tax avoidance. *The Accounting Review*, 83(1), 61-82.
- Firmansyah, A., Arham, A., Qadri, R.A., et al. (2022). Political connections, investment opportunity sets, tax avoidance: does corporate social responsibility disclosure in Indonesia have a role?. *Heliyon*, 10, 8(8), e10155.
- Hanlon, M. & Heitzman, S. (2010). A review of tax research. *Journal of Accounting and Economics*, 50 (2-3), 127-178.